

ЮРІЙ КОСАЧ

КОНІ ДЛЯ АНДИБЕРА

ЮРІЙ КОСАЧ

КОНІ ДЛЯ АНДИБЕРА

Нью Йорк
1963

CHARGERS FOR ANDHYBER

historical fragment

by

YURI KOSSATCH

**Малюнок на обгортці — з «Української абетки»
Ю. Нарбута**

Портрети і заставки — з видань XVII ст.

Видавництво «За синім океаном»

І писав літописець: «...воєвода зась Степан Чарнецький великую в людях українських починил шкоду, рубал впень, хто тілки навинулся, многій городи і села на правой стороні Дніпра тиранско вибил, поворочаючи до обозу своего к Меджибожу, з гніву і ярості своея все руйнувал, огню і мечу предавши...»

Були з ним і Юрсові полки тогобічні і ногайські чамбули і рейтарські німецькі хоругви Ягана Горна і Ягана Вульфа. Від Старого Бихова до Брацлава гудиння живтіло на руїнах, вітер ніс попіл і в'ялив кості людські, вовчі зграї перебігали шляхи, вигибали люди і від помору й голоду. Обернутий Лівобережжя в руїну нахвалявся Чарнецький, бо на весні, по траві, прийде в Україну з усім посполитим рушенням і сам король Йоан-Казімір.

Проти нового року, в ніч, хурделицею взяту, дуднів по ожеледі крізь Германівку почт вершників у клобуках і чорних киреях: це Юріс Хмельниченко іхав у Новоскитський монастир постригатись у черці. Булаву ж на Правобережжі взяв тоді генеральний писар, за Богдана — Переяславський полковник, Павло Тетеря-Моржковський, давно своє сердце до лядських прелестей преклонивши.

А було це року от созданія Адама 7171, а году зась в он же долина світова видала ехо одвічного слова 1663...

I

З-синя дзвенить мороз на снігах, небо вже вечеріє. Зза сухих осокорів — зубчатий мур росавського замочка, хмари гав, горобців вовтузяться на снігу: конюхи ведуть гетьманських коней з водопою, засипають обрік. Цей Тетерин табун вибираний, з Чигиринського ключа, йому не врівень кримчаки, тарпани, кошлаті і худі козацькі коні, що влітку й зимою в степу. Сановито виступають польські огири, сірі, в яблуках, дриблясті,rudі рейтарські дриганти, снігові черкескі і турецькі аргамаки, гніді бахмати, взяті у Шереметьєва під Чудновим, арабські кобилиці. Конюхи чистять їх згреблами і щітками, розчистують їм гриви, накривають чолдарями, ковалі перековують на зиму, стрем'янні водять на обrotях, сріблом битих.

А був між конюхами один: смаглявий, циганчук — такий чорнющий, на кучерявій гірі — шапка-бирка, на тілі — опанчина латана, а в ухові золоте кільце. Але щонайлютішого коня вговтує: кінь, на морозі, парою імлою сповитий, дрижить, хропе, присідає, щулить вуха, вередує, гризе, як підрівветься дібки, то три-четири бецмани виснутъ на обrotі, а патлань Хвесько лиш пошепчеться з ним, приголубить і вже сидить на ньому мов улитий, вже кінь під ним грає, танцює, чілкою метеляє.

Дивом дивувалась не тільки челядь, але і всі, хто товкся в Тетериному подвір'ї: чванькуваті шляхетки, ченчики, рандарі, вдовиці, чиншовики з супліками, зайшли люди. Та й сам пан Тетеря вийде на ганок, напинячений, з вусом шовковистим, чорним, павучим, у срібному жупані, у сап'янцах, поводить очицями, а вони у нього хитруще зеленіють, по хазяйському милуються табуном, гостро пильнують конюхів.

— А звідки ти, такий дженджик, узявся?
— мірить Хвеська гетьман, — щось я тебе між моїми куренчиками не бачив...

— Я з села Чортограїв, що над Муравським битим шляхом, ваша гетьманська мосте, — знає звичай Хвесько, шапочку — бирку зриває з патлів та ще підкине її вгору, — я у пана полковника Маховського за стрем'янного був...

— Анцибол, лобур'яка, дейнека ти з пики, — хмуриться Тетеря, — ти мені дивись...

А Хвесько перед ясновельможним тільки басує конем; кінь мов звір виблискує вирлами, лютує, виграє, а Хвесько орлом облетить усе подвір'я, укоськає звіря, аж піна шумить на ньому, перед самою гетьманською мостю осадить у чвалі коня, аж лепить сніг кім'ями. І Тетеря, хоч і скнаристий, а піdlу денежку йому кине та й іде собі в покой.

...Двірня, полууднуючи, плакала:

— За такої страви ляжеш вздовж лави...

— У дуки служиш — болячку заробиш...

— Знов ляхи, німці, пани шерсть нам стрижуть і шкуру друтъ...

— Не так тій ляхи як наші підляшки, — докидав Хвесько, — не так тій пани як наші підпанки. Хмель їх у люди вивів, а ниники забули, як з сіромою соломаху вминали та й водою попивали. Але горбом лиха не вб'єш, брате...

— Помовчав би ти, коли ще душа жива, — вговтували тихіші, — на сухій груші загойдаєшся, нетяго. У нас тут, у Росаві, шпик на шпикові сидить. Тільки писнеш, дак і тягнуть на дибу, чи, бува, не запорізький баламут, не од Брюховецького вісто-вець...

А нетяга реготовав:

— Бере вовк, але візьмуть і вовка...

На суху грушу вже й Іллю — друкаря тягли, що з двірнею сидів. Спіймали його рейтари, чортові німці, на Росаві, як із Києва у Львів ішов, граверського ремесла довчитись. А були б і повісили, не розбираючи, коли б сам Тетеря не взяв його, щоб з природи малював його гетьманську парсуну. І сидів тепер Ілля, посоловілий: чи не спокійніше було йому у Лаврі, у Братській друкарні ніж осьде, у вовчому лігві? Чи не краще було долотцем собі дерево різьбити, рити на міді ніжні лінійки, виводити квітчасті заставки до книг, ніж тут, зпід канчука, блейвас і сепію розтирати та малювати парсуну

в її маєстаті, в панцері, з булавою та ще й з хвостатим розчерком:

Illustrissimus Dominus Paulus Tetera Morzkowski Capitaneus Braslaviensis et Nizynensis MAGNUS DUX COSACORUM Fundator Collegii Varsoviensis Societatis Jesu...

А що як не вдасться парсуні? А що як не додогдити його гетьманській мості?

— Не журись, богомазе, — кпився джигун Хвесько, — хто раз із петлі урвався, того вдруге не вішають. А як не втнеш вельможній парсуні, то її тобі батогами на спині випишуть...

І реготав гаспид-дейнека, а Ілля-друкар зітхав: «Ex, губоплес з тебе, Хвеську, урви береги...» І йшов походити, поки звечоріє, по базару, між рундуками і палубами, де хоч і серед руїн, вже не зле торгувалось крамарям.

Шанованій
Генералу
Павлу Тетерю
Моржковському
Службовій Козацький
Гетьман

Магистру
Івану
Садови
чеві Івану
Садови
чеві
Варшавські
діяці
1754

Павло Тетеря-Моржковський

II

Між зайшлими ціарчиками, волохами, венеціанами й уграми, що стовбичили, хто й зна чого біля Тетері, були й бувалі. З ними Ілля-друкар любив поговорити про дива далеких іноземель, найбільше ж про Греччину і Рим, до споконвіку славляться незрівнянні майстри. Ось туди б податися йому, ще в мистецтві не сміому! Але у мессіра Боратіні, що чималий світ пройшов із Тоскани, з не малим теж знанням у математиці, баллістиці й астрономії, були інші турботи.

— Махіна моєї конструкції, — говорив в'юнкий дідок, промерзши на морозі, — вагома не лише для Марсової вміlostі, коли б її лише згадати. Це—літальна маxіна, або **Летючий Змій**, що поривається із землі вгору з допомогою восьми крил та хвоста, які тримаються в повітрі на опуках з тонкої бляхи. Апарат цей підняти може поки що лише кота, але ним полетить колись і людина. Котрий же я це рік оббиваю пороги сильних цього світу і прошу зичливості не для себе, а для вдосконалення моєї маxіни... Був я і в Відні і в Празі і в Упсалі, цікавились моїм апаратом і Валленштейн і покійний король Владислав і королева Христина... Бачив моого Змія і Юрас, гетьман коzaцький, втішався котами, що на його очах знялись попід хмари, обіцяв дати тисячу ду-

катів на політ людини. Але до нового гетьмана я ніяк не можу добитись...

— І не доб'єтесь, мессіре, — зітхнув хмурний цісарчик, — у Тетері душа дешевше грошей. За вашу махіну вам і цехіна не дастъ...

— Що ж, — вигукнув тонко дідок, — нехай потім платить дорожче! Я до Москви, я до Китаю подамся, ачей там мене оцінять! Я не складу рук... Людина повинна літати і людина буде літати...

Ніхто не слухав його. Дідок посизів, промерз, тремтів, а гороїжився, осатанів: «Мала ворона — тетеря, а великий шмат ковтала б! Розбій, війна, гвалт, руїна — ось натура нашого віку! О Архімеде новітній, навіщо твоя мудрість серед вовків? Жити б, цвісти цим сонячним, благословенним країнам, а в що обернули їх? Лігво дракона, campi deserti! Чи ж є правда в світі, добрий чоловіче?..»

Ілля мовчав. Створена ж людина, — думав, — і не як небесне і не як земне єство. Можеш стати тварюкою, людино, можеш бути і богом. Можеш бути безсмертною і перемогти свою натуру. Варварам лиш жити так, як їм приречено жити, але ти, вищий духом, будь тим, чим ти будеш завжди. Тобідана велич, людино, в тобі зерно жизні вічної...

Гострий, льодовий молодик стояв над посріблілми снігами.

III

Гетьманська парсuna малювалась пиняво, а проте вже виступала на полотні наїндичною подобою. Щелепа була ваговита, гладко оголена, аж сиза, хижів шулічий, тонкий ніс, наливалось тяжке підборіддя, заєдно ткався шовковистий павучий вус. Одна рука парсуни, (що видалась дещо коротшою), тримала булаву, друга стискала руків'я шаблі. Кирея спадала з плеча, застібнена діамантовою пряжкою, синьо відсвічував новісенький панцер. Не було ще на подобі тільки очей — хитреньких, мишастих, зеленкуватих: фундатор єзуїтської колегії в Варшаві був ще сліпий.

Скрипіли гусячі пера. Писарі, пріючи, виводили перелесні листи, печатали їх хрестом і богородицею. Листи ішли в Гадяч, Ніжин, Переяслав. Прикупувано воском і листи до коронного гетьмана Яблоновського і до нунція Віктора Відоні і до самого короля його мості — великого князя литовського, пруського, жмудського, інфлянтського і ін.

А парсuna походжала по килимах і читала листи Брюховецького до царя восточного, копійовані перебіжчиком Жилкою:

«...Рад я вашему величеству служити і голову за моєго великого государя положити, дак що ж? У козаків моїх коней нема, пропились донага, живучи тут дов-

ге врем'я, зимою іти нам нікуди не можна... Та й Самко вашему величеству не вірний, вб'єть мене по дорозі і коли це надімною случиться, то вся Україна засмутиться дуже і Запороги одірвуться. Звели, великий государю, весною повну раду учинити, бо як не буде ради, то Самко піддасться королю, та ж через те Юрас гетьманство здав Тетері по родству...»

I Тетеря — крутивус посміхався:

— Безкінний він, бачите, ламентує. Собі сам ціну набиває, Самка підсиджує. І відьмолов з нього неабиякий — реготались і писарі і парсuna гетьманська, — вісім відьом вже в Гадячі спалив, а п'ять утопив у Пслі...

— А як пізнає він, ваша гетьманська мосте, — спитав улесливо писарець, — котра з дівок чи молодиць відьмачить?..

— Водою їх пробує, — потішалась парсuna, — за праву руку і ліву ногу спутає та й пустить на Псьол. Котра на дно йде — невинна, а котра ще борсається на хвилі — відьма...

«...єсли ж ваша королівська мость зволить запевнити Самка більше, то з листів його бачу, що схиляючись вже частинно до нашої доброї справи, прельститься...»

Але ще не відомо, чи піддасться Самко, наказний гетьман тогобічний прелесті королівській. Вірити йому не можна. Нікому не

можна вірити, найпаче Самкові і Васюті Золотаренкові, дарма що Москву хулять і за мідяні гроші (трицять мідяних копійок за одну срібну!), за злодійства воєвод, за своєвілля ратних людей. Чолом б'ють, бо не хочуть перед себе протопопа Мефодія і Івашку Брюховецького пустити. Знов же Сірко коверзує на Запорогах і накладає з полтавським полковником Жученком. А Дорошенко, що на султанську ласку зазирає? Як тут з ними усіми раду дати? Як цю звихрену Україну обабіч Дніпра приборкати?

«Цо панек, то гетманек, — вголос мовить парсuna на м'якеньких сап'янцях, — шельми всі, але ми іх виведемо на сухеньке»...

В кахльових грубах гуділо, писарі розстібали жупани, співали цвіркуни, за вікнами, мережаними приморозком, тяжко гупали рейтарські дриганди, бігли кухарчата по протоптаній стежці, від льохів у кухню.

«А ти, ваша гетьманська мосте, шельма над шельмами, — тінював око парсуни Ілля, торкав пензлем ще мертвe полотно, приступав упритул і відступав, — ось я тебе і маю, тиранника, собачого чорта, пронозу. Продав єси козацьку матку королю, воєводам і єзуїтам і далі нею крамарюєш. Де ж твоє сумління, шкуролупе? Хто тебе на гетьманство вибирав? За чиї гроші? Де твої присяги і лестиві слова, мости Тетеря? Чи ж не їздив ти колись у Москву, ще перед Переяславом, як довірена особа Богданова, не

лебедів медоточиво: «много літ вашії государської милості ми шукали, до лиця землі чолом били і молили, щоб нам, православним християнам, бути під государевою високою рукою...» А в Переяславі, чи ж не ти виїздив назустріч Бутурліну і сам промовляв: «...благовірний благовірного государя і благочестивий благочестивого государя, великий боярине, от немногого бо времені серце наше горіло би слухом услаждається, яко с ісполненієм царского обіта грядете к нам, єже бути нам под рукою великодержавного царя...» А згодом, вдруге бувши у Москві, не говорив ти: «...якоже древле Давиду ізраїльській діви в тимпанах с радостю і с гуслах припіваху: побіди Саул со тисячами і Давид со тьмами, тако і пресвітлому царському величеству припівати можем...» І вже тоді ти, золотоустий ораторе, зводив потайки наклепи на свого добродія Богдана, дораджував переяславські пакти скасувати, шатості черкаській не вірити... Але ж бо повіяв інший вітер і ти, піdnіжку царський, таки на корсунській пам'ятній раді паплюжиш восточного царя і Богдана, і першим присягаєш на вірність польській короні, умиленно королеву «нашою матіррю» називаєш, просиш пробачення за непотрібну ревелію Богданову... Тінь Виговського, плені-потент його у Варшаві, його ж — свого хлібодавця продаєш, як продав єси і Нечая і Богуна; урочисто обіцяєш козацтву Юраса

розуму вчити, намовляєш його до зради під Чудновом, а згодом, як недоріку і недоумного в монастир запроторюєш, о ревнителю віри, спасителю вітчизни, стародавньому Гекторові рівний військовою славою, Улісові древньому — кебетою...

Парсuna прозрівала, мерехтіла снагою на тлі багряно-чорних віків. Але вона була дитищем свого почасся. Її очі примружувались від сяйва свіч і пронизливо, звисока споглядали на Іллю. Парсuna ця була такою, якою хотіла б бути, якою хотіла б видаватись.

...Двоверхий Парнасе, понеси до неба,
Ім'я славних Тетер, вдячності потреба...

А справжня, жива парсuna — сіріша і сутуліша, за навиком метушливого пронози, кропітко віписувала, на цей раз, власноруч:

«Втішаються ж загони небесні, що ни-
ні перед маєстатором й.к.м. до підданства
вічного горнуться тисячі душ козакоукраїнської нації, а я пишаюся тим, що за прикладом предків своїх, богові і вітчизні, а не фортуні своїй служу, труд моїх недо-
спаних ночей на благо найяснішого нашого пана і корони польської складаю...»

Парсuna не забувала і про свої земні турботи.

Юрій Зінов'євич Хмельницький

IV

На сіновалі, над гетьманськими стайнями, допізна не спали конюхи та й Ілля-друкар. Внизу — парскали, хряпотіли, хрумкали, тяжко зітхали коні. Валували пси в околиці, вщухала віхола, у вищербні замчища стояв молодик із зеленуватої криги.

Хвеська, хоч і темінь навколо, всі бачать: огорілій, з чорнющою гирею, зуби виблискують, бесаг за взголів'я, а він лежить і гуторить. Знав усе, хоч прикидався дурником, де треба.

— Усе по родству у них, братове. Україноньку нашу паюють по родству!.. Самко — Богданів шуряк, та й ніжинський Васюта — шуряк, Юрас — Самкові плем'яш, а Тетериха, вдова по Нечаю, Самкова небога. Грак грака не клює. Ще злигаються всі, хіба що млинами і чиншами не поділяться. Самко хотів би Гадяцький ключ загарбати, а Васюта хіба йому попустить? Тетеря вже Чигиринськими і Мліївськими селами обловився, а Ханенко чи Дорошенко чим гірші? Дак і іншим полковникам треба, щоб з паювання перепало: Силичу-черніговському, Сербину-лубенському, Одинцю-черкаському...

— А Брюховецький, не з рідні, бува?..

— Той може й укусить, дак покиши зуби поховав. В драній киреї ходить, пальці з чобіт визирають...

— Сюди хрестом, а туди хвостом...

— Покіль що, а правда з ним: хіба за теє ми з кормиги вибивались, щоб од панів тісно було? За вольну землю ми бились, а не щоб нам її комісари кіпцями шабатували...

— Силоміць не лише ґрунти, а людей вольних беруть...

— Забагатів Кіндрат та й забув де його брат — панувати захотів. Тепер не наші вже городи і млини, села і стави, урожай токи. Дукам і осінщину плати, по осьмачці від скотини, затульщину, показанщину, а возове, а кам'яне, а куницю, а осип? Та й за чинш плати і на пригони іди...

— Аби шия, то ярмо найдеться...

— Послужи у дуки як я, то знатимеш...

— Рвав би його крук, як він мою працю рве. Три вирви в шию заробив за три роки у Тетері, а четверту навздогінці...

Ілля слухав і мовчав. Прикидався, що спить, але не спав. Дарма що це Марсове Поле українське стільки заліза і криці прийняло, одгриміло побоювищами, а чудесна міць відродження в ньому. Був колись Павло Алепський у Києві, мандрував Україною, зітхав. якже у вас бує і цвіте земля на проліті, яке сонце у вас лагідне, які люди хороши та привітні, які, мов Церери плодоносні, жінки ваші, що ідуть дебелі, а за ними дітвора, як цвіт польовий... Тільки чому ж це потала ім вічна від володіння неситих,

лукавих і загребущих, що за собою ведуть іноземного розбишаку, з ним поспіль плюндрують, затроюють помором, палять вогнем?.. Та чи не податись звідсіля геть, з цього вічного Марсового Поля, в країни далекі та тихі, де в майстернях митців — хоч життя коротке, але мистецтво вічне...

...Чорній раді таки бути на весні, — метнув Хвесько оскілками очей, — наша сила — полтавський полк і Запороги, завжди вохи разом. Нехай дуки гризуться собі, нехай чортові продаються, аби лиш їм ранги обіцяв, а ми їх усіх — під льод воду пити! З бідного лико вже не дертимуть. Як з Богданом починали: за вольнії луки і землі, за степи вольні, суспільні, без кармазинників, по рівному і по братньому житимемо... Нашого совершенного гетьмана виберемо, що за сірому стоятиме...

— А хто ж він такий буде?

— Ганджа Андібер — його обабіч Дніпра знають. Колись був кінний козак, по десять черкаських коней, як і кожний, водив із собою. А все йому Кандиби і Сербини і Тетері забрали. Та що йому? Він і безкінний всю Україну зійде — над Конкою позимує, у Києві загуляє, а тоді й над Пслом рибалить...

— Коли б кінний був, то може всю Шляхетчину, всю Туреччину, всю Німеччину завоював би...

— А що дуків-срібляників, то за лоб мов волів побрав би...

Почали тоді конюхи шепотітися. Ім була до серця Хвеськова порада. А Ілля-друкар задрімав. Бо й теплінь була під драним рам'ям, хоч сухий, але ще духмяний був чебрець. І снилося йому, що іде він прямцем по Чорному шляху, а назустріч йому — Андібер, дейнецький гетьман. Кінний вже він, на обrotях і недоуздках у нього десять коней вибираних, а за ним бунчук і малинові стяги мають. Сірома за ним поспішає, хоч і в опанчинах рогожаних, у риззі, аж ряхтить, але і у сіроми коні лютують мов леви, підковами видзвонюють, потрушують гривами. І співає сірома:

Ой левенче, левченоньку,
Ти удовин сину да козаченьку,
Вже на тебе всі пани встали із зрадою,
Хотять уловити громадою.
Ой да я ж бо їх не боюся,
Я ще молод козак, вислужуся,
За два коні воронії,
За дві шаблі золоті...

Іван Мартинович Брюховецький

V

Вороними мов звірями, на санях, в рисях і бараницях, прибувала Степанида Зинов'ївна Тетериха, а з нею півсотні корсунців. Попід рученьки, засніжену, повели гетьманиху на ганок, розсупонювали в покоях, а сам пан Тетеря, із павучим вусом, чекав нетерпляче, але уніжено, реляції. Була бо гетьманиха темної і грізної крові Хмельницьких, баба крутa і гоструха.

...Чернь, ваша мосте, окрутний заколот скрізь чинить. В Германівці, в Богуславі, в Черкасах. Збройні дейнецькі купи ідуть безпересталь на той бік. Славить чернь повсесюдно восточного царя і Івашку клятого Брюховецького-відъмолова, а твою милість зрадником прозиває. На полки свої не покладайся, коли б не лядські і німецькі застави, всі перебігли б до Івашка. Декого з твоїх полковників — розгамуз, вашмосте, до гармати прикувати б, бо через них чернь у розор пішла, розжагали вони дейнецтво вкрай. Лише німецькі регіментарі Горн і Вульф добре дбають: обступлять села та й підпалають, заживо ніхто не вийде. Заграви, як оком займеш, голод і пустка, звір дикий, не то що людина втікає з Правобережжя... На твою малжонку, вашамосте, пренахабно з самопалів левенчуки стріляли, кого взялисъмо, того без судової чинитьби віша-

лісъмо. Один дейнека гукав: не боюся, каже, я смерті, скоро вам — дукам капець буде, а Тетерю і його прихвостнів киями затовчено, бо кулі шкода... Грунти загарбуєте, каже, наші, а ми їх шаблями воювали, степи шнурами обмірюєте, через вас, каже, ко-зацька матка загибає, ви, каже, ляхів, нім-ців, татарву нам на шию привели...

Знав це все і сам пан Тетеря. Все це Юрасові порядки, все це він порозгардіяшив, чернь сам розквасив, недоумний. А хіба вірити полковникам — Носачу, Цецурі, Ханенкові, Дорошенкові прилуцькому? Не те хотів знати Тетеря, бо й не по те, щоб дейнек стинати і вішати та щоб у Микільській пустині з черницями трапезувати їздila гетьманіха. В Терехтемирові, біля старої греблі, секретно зустрічалась із своїм рідним дядьком, Якимом Самком, наказним гетьманом тогобічним. Яку ж їй пораду дав? За ким же врешті стоятиме: за восточним царем чи за королем польським, його мостю? Чи з ним — Тетерею, поділиться Україною, чи з Івашком та Мефодієм-попом або з Васютовою накладає, хоч їх водночас підсиджує?

— Чорна рада буде, от що, — хмуриться Степанида Зинов'ївна, — Ніжинського вибору чернь не признає. Івашко та й Жученко полтавський кричать водносталь, що тільки на повній раді можна вибрати совершенного гетьмана. Столйник Ладиженський сидить у

Переяславі, на Запороги іде, Сірка всовішати; окольничий князь Велікогагін вибуває з Москви: цар призволяє, щоб повній раді бути на весні. В Гадячі збиралось вже коло і ледви вговтав Івашко з протопопом козаків: доки ж безкінні і голі ходитимем, гукали, хліб собі по селах шаблею добувати мусимо, мідяних грошей ніхто не хоче брати...

З морозу і гнівання потемнів рум'янець на виду у гетьманіхи. Ні з чим приїхала: Сомко, хоч і рідний дядько, не хотів позичити й ламаного шеляга навіть і під застав. Скільки не жалілась, що на гетьманство пішли великі кошти, але сам стогне, що безгрішний. Воєвода Чаадаєв, мовив, у нього позичив чотири тисячі, щоб ратним людям заплатити жолд, а нині правити у нікого. Бреше дядько і оком не моргне: він добре на скуплі грошей обловився. Таляр ще торік був вартий п'ятдесят чотири копійки, а цього року на талярі заробиш дванацять копійок, а на єфимку аж сімнацять, а на польському золотому аж вдвічі. А Самко ж торік скуповував на тисячі тих єфимків і талярів. На двадцять за сто позичив дві тисячі червоних Братьському монастирю ще й золоту панагію взяв у застав. Випасся мов той павук, скнара окадькуватий, роздебендя. Ніхто інший як він із Васютовою ціни на все підняли: коня на Лівобережжі за шість золотих нині не купиш, зовсім коней нема, в великій ціні там кінь. Росохачі-воли, риндачі круторогі, за

два злоті ідуть, а коня і на розбазарр'ї не найдеш. Сіль — сорок копійок пуд, а жито п'ятнацять гривень, тільки горілка здешевіла, на дві гривні ціну збили, бо і Васюта і Силич черніговський полковник сивуху почали гнати... Про політичні справи Самко говорити не хоче, нам головне, каже, щоб своєвілля черні вкоротити, а чи з польським королем чи з шведським, з восточним царем чи з турським султаном — все одно. А коли, казав, воля ваша знов під руку восточного царя іти, то просіть, може й простить...

— Не простить, — сказав Тетеря, — пізно вже мені на всякі прощення...

І раптом осатанів:

— Великої кебети був ваш родитель, пані-матко, несмертельної слави муж, а про рід його не скажеш іншого слова — кодло гадюк, всі ці ваші шуряки, дядьки, свати, один одного втопив би по родству...

...І поплила згодом українська Мінерва, як величав каштелян волинський, Станіслав Беньовський, Богданову дочку, поплила покоями, висяючи в габах і атласах. Гості віватували, знаючи, що без неї, без її червінців не тримав би нині булави в руках пан Тетеря, надія отців єзуїтів, не раділи б і вони яблучком золотим, Єгиптом українським, млеком і медом текучим...

Допізна раювали ще банкетарі-пани, чоловікалися п'януруч, горлали, дзвеніли келихами з мальвазією. Степаница Зінов'ївна у

світличці, тяжкі, чорні розпустили коси, сиділа біля кованого куфра і обачливо розділяла єфимки до єфимків, алтини до алтинів, червоні польські злоті, талари і тинфи, новенькі, тільки що виковані і старовинні, віщент постирані.

А парсuna з павучим вусом, завжди на бенкетах обачна, до книг ще змалку пильна, ішла собі у затишок і розгорнувши невеличку книжечку, читала про себе: «...Володар повинен наслідувати лиса і лева, бо лис не може себе захистити від вовків, а лев не може оборонитися перед пасткою. То ж треба бути володарю і лисом, щоб розпізнати, де пастка, і левом, щоб лякати вовків...»

Добре писав мессір Нікколо Маккіавеллі.

Чигирик 1663; з «Абетки» Ю. Нарбута

VI

Від роскату вуглою башти — вниз до Росави, вуличка, крута, витка. Горою — гергіт рейтарів, вони там маячать кострубатими, височеними тінями. Чалапають їхні дриганти, шукають, голодні, оскирдків. Молодик заволікся імлою, стоїть над скелею. Туман іде, налягає на глибокі сніги.

Не обутріло ще як вивів Хвесько свій табун на Росаву. Здивовані коні дрижать, парскають, озираються великими вирлами. Спросоння котрий гризне другого, стиха заірже, збіситься. Але ідуть щільним, слухняним гуртом. «А ти, богомазе, з нами?..» «Куди ж це ви так?...» «До Андібера, на той бік...»

Спросоння, з кожухом наопашки, Ілля друкар і сам тримтів, позіхав. Ще квола думка борсалась: чи ж справді таки довге мистецтво, а життя коротке? «Та йду вже...» І підсадили його на ставного аргамака, а він, вогненець, люто прищулів вуха, почув вершника. А тоді тихий Хвеськів посвист його зовсім пробуркав. «Ци, хлоп'ята, ци...» приголубив коней Хвесько і пішли вниз; добре, що сніг притрусив ожеледу, тюпцем-тюпцем і вчвал. Зостались на горі тіні рейтарів, жовтий вогник башточки, сонна Росава. Кригою на річці метелявся сухий сніг,

що вже заповідав завію. Гави скрикнули, зірвались з осокорів. І потрусиив табун, сchez у волохатій білій мряці. Переганяли його на той бік, на безкінне Лівобережжя.

Андибер — епічний герой, що «полем Килиїмським гуляв», «ріки низовії на підмогу кликав», «дуків-сріблянників з України виводжав»... Це — втілення правди народу, що з «з попелу знявся, з руїни»; із суворого XVII сторіччя прокладає свій шлях у ясне майбуття.

«Комі для Андибера» — етюд з роману «Ганжа Андибер», про бурені і вагомі роки на Україні, 1662—1668.

**У видавництві «За синім океаном»
появилися того ж автора:**

**КУБОК ГАНІМЕДА
вибір поезій**

**ВІД ФЕОДАЛІЗМУ ДО НЕОФАШИЗМУ
нариси**

в д р у к у :

**ДЕРЕВО СВОБОДИ
повість про Г. Сковороду**

ЗА СУНИМ ОКЕАНОМ

